TARIX VA SAN’ATSHUNOSLIK ASOSIDA O‘ZBEKISTON TARIXIY-MADANIY YODGORLIKLARINI O‘RGANISH

Qudratova Charos Nematilla qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
“Tasviriy san’at” yo‘nalishi 2-kurs magistranti
+998 94 009 29 56

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston hududida joylashgan tarixiy va madaniy yodgorliklarni o‘rganishda tarix va san’atshunoslik fanlarining o‘zaro bog‘liqligi hamda hamkorligining ahamiyati yoritilgan. Tarixiy obidalar, me’moriy inshootlar va tasviriy san’at namunalarini har tomonlama o‘rganishda ushbu fanlarning o‘rni tahlil qilingan. Afrosiyob devoriy suratlari va Temuriylar davri miniatyura san’ati misolida tarixiy voqealar, o‘sha davr madaniy muhiti va badiiy xususiyatlarning o‘zaro aloqasi ko‘rib chiqilgan. Maqolada tarix va san’atshunoslik

fanlari hamkorligini rivojlantirish hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: madaniy meros, tarix, san’atshunoslik, tarixiy yodgorlik, Afrosiyob, devoriy surat, miniatyura, me’morchilik, restavratsiya, ikonografiya, arxeologiya, tarixiy manba, raqamli texnologiya, hamkorlik, milliy qadriyat.

KIRISH. O‘zbekiston qadimiy tarixga va boy madaniy merosga ega mamlakatdir. Samarqand, Buxoro, Xiva va Termiz kabi shaharlarda saqlanib qolgan me’moriy obidalar, devoriy suratlar, kitobat va amaliy san’at namunalari o‘tmish hayoti haqida muhim ma’lumot beradi. Ushbu yodgorliklar xalqimizning turmush tarzi, dunyoqarashi, san’ati va boshqa xalqlar bilan aloqalarini o‘rganishda katta ahamiyatga ega.

Tarixiy yodgorliklarni chuqur o‘rganish uchun faqat sanalar va tarixiy voqealarni bilish yetarli emas. Yodgorlikning shakli, bezaklari, ranglari, tasvirlari va yozuvlarini ham tahlil qilish zarur. Shu sababli tarix va san’atshunoslik fanlarining hamkorligi muhim hisoblanadi. Tarix yodgorlikning qaysi davrda va qanday sharoitda yaratilganini tushuntirsa, san’atshunoslik uning badiiy xususiyatlarini ochib beradi [Pugachenkova G.A., Rempel L.I.].

Maqolaning maqsadi - O‘zbekiston tarixiy va madaniy yodgorliklarini o‘rganishda tarix hamda san’atshunoslik fanlari hamkorligining ahamiyatini sodda misollar orqali tushuntirish va mavjud muammolar bo‘yicha takliflar berishdan iborat. Mavzuni yoritishda adabiyotlarni o‘rganish, qiyosiy tahlil va tarixiy misollarni ko‘rib chiqish usullaridan foydalanildi.

Asosiy qism. Tarixchi yodgorlikning yaratilish davri, uni bunyod etgan hukmdor yoki jamiyat, o‘sha davrdagi siyosiy va ijtimoiy sharoit haqida ma’lumot izlaydi. San’atshunos esa asarning kompozitsiyasi, ranglar uyg‘unligi, tasvir uslubi va bezaklarini o‘rganadi. Bu ikki yondashuv bir-birini to‘ldiradi. Masalan, tarixiy obidadagi tasvirni faqat chiroyli san’at namunasi sifatida ko‘rish uning mazmunini to‘liq anglashga imkon bermaydi. Tasvirning qachon va nima sababdan yaratilgani aniqlansa, u haqidagi xulosa aniqroq bo‘ladi [Hakimov A.].

Bunga Afrosiyob devoriy suratlari misol bo‘la oladi. Qadimgi Samarqand hududidan topilgan bu suratlarda turli elchilar va tantanali marosimlar tasvirlangan. Tarixiy tahlil tasvirlarda aks etgan davr va xalqlararo munosabatlarni tushunishga yordam beradi. San’atshunoslik tahlili esa kiyimlar, naqshlar, ranglar va inson qiyofalarining tasvirlanishiga e’tibor qaratadi. Shu yo‘l bilan suratlar nafaqat san’at namunasi, balki o‘tmish hayoti haqida ma’lumot beruvchi manba sifatida ham o‘rganiladi [Rtveladze E.V.].

Temuriylar davri miniatyura san’ati ham tarix va san’atshunoslik hamkorligining muhim namunasidir. Miniatyuralarda saroy hayoti, adabiy qahramonlar, tabiat manzaralari va turli marosimlar tasvirlangan. Ushbu asarlarni o‘rganishda tasviriy uslub va ranglardan tashqari, asar yaratilgan davrning madaniy muhiti ham hisobga olinishi kerak. Kamoliddin Behzod ijodi misolida badiiy mahorat bilan birga o‘sha davr kitobat madaniyati va homiylik an’analarini ham ko‘rib chiqish mumkin [Pugachenkova G.A., Rempel L.I.].

Tarix va san’atshunoslik o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishda ayrim muammolar mavjud. Birinchidan, turli soha mutaxassislari ba’zan bir yodgorlikni alohida-alohida o‘rganadi. Natijada ma’lumotlar bir joyga jamlanmasligi yoki xulosalar yetarlicha solishtirilmasligi mumkin. Ikkinchidan, restavratsiya jarayonida yodgorlikning asl materiali va bezaklarini saqlashga alohida e’tibor berish kerak. Obidani faqat tashqi tomondan yangilash uning tarixiy qiymatiga zarar yetkazishi mumkin.

1-rasm. O‘zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklarini o‘rganishda tarix va san’atshunoslik hamkorligi.

Uchinchi muammo mutaxassislar tayyorlash bilan bog‘liq. Tarix yo‘nalishidagi talabalar san’at asarlarini tahlil qilishni, san’at yo‘nalishidagi talabalar esa tarixiy manbalar bilan ishlashni yetarli darajada o‘rganishlari zarur. Bundan tashqari, qadimiy yozuvlar, arxeologik topilmalar va bo‘yoq tarkibini o‘rganishda maxsus bilim va texnik vositalar talab qilinadi. Madaniy merosni asrash masalalarida turli

mutaxassislarning birgalikda ishlashi muhimligi ilmiy adabiyotlarda ham qayd etiladi [Ashirov A., Qahhorova D., 2022, 45-52-b.].

Birinchi navbatda, tarixchilar, san’atshunoslar, arxeologlar va restavratorlarning qo‘shma ilmiy loyihalarini ko‘paytirish maqsadga muvofiq. Bunday loyihalarda talabalar ham qatnashsa, ular nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog‘lash imkoniga ega bo‘ladi. Ikkinchidan, oliy ta’lim dasturlarida tarixiy san’at, ikonografiya, epigrafika va madaniy merosni muhofaza qilishga oid fanlararo mashg‘ulotlarni rivojlantirish lozim.

Uchinchidan, restavratsiya ishlari boshlanishidan oldin yodgorlikning holati batafsil o‘rganilib, fotosuratlar, chizmalar va yozma ma’lumotlar bilan qayd etilishi kerak. Qarorlar tegishli mutaxassislar xulosasi asosida qabul qilinishi zarur. To‘rtinchidan, zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish foydali. Masalan, 3D tasvirlar va elektron ma’lumotlar bazalari yodgorliklarning hozirgi holatini qayd etish, bezaklarini solishtirish va ma’lumotlarni keng jamoatchilikka yetkazishga yordam beradi. Biroq raqamli tasvirlar tarixiy dalillar o‘rnini bosmaydi; ular ilmiy tekshiruvni qo‘llab-quvvatlovchi vosita hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonning tarixiy va madaniy yodgorliklarini to‘liq o‘rganishda tarix va san’atshunoslik fanlari bir-birini to‘ldiradi. Tarixiy ma’lumotlar yodgorlikning davri va sharoitini aniqlashga yordam bersa, san’atshunoslik uning badiiy mazmuni va o‘ziga xos xususiyatlarini tushuntiradi. Afrosiyob devoriy suratlari va Temuriylar davri miniatyuralari bunday hamkorlikning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kelgusida qo‘shma tadqiqotlarni kengaytirish, talabalarni amaliy ishlarga jalb etish, restavratsiyada ilmiy ekspertizaga tayanish va raqamli vositalardan oqilona foydalanish zarur. Bu ishlar madaniy merosni asrash va uni kelajak avlodga yetkazishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ashirov A., Qahhorova D. Madaniy meros obidalarini ta’mirlash va asrashda zamonaviy yondashuvlar. // San’atshunoslik masalalari. 2022. № 3. B. 45–52.
2. Hakimov A. O‘zbekiston san’ati tarixi. Toshkent: San’at, 2011.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
4. Pugachenkova G.A., Rempel L.I. Ocherki iskusstva Sredney Azii. Moskva: Iskusstvo, 1982.
5. Rtveladze E.V. Sivilizatsiyalar chorrahasi: O‘zbekiston tarixi va madaniyati. Toshkent, 2000.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. PQ-4068-son, 19.12.2018.